

**”ME PÄÄSEMME VIIMEIN LÄHTEMÄÄN EIKÄ SANOJA
TARVITA ENÄÄ KOSKAAN”**

**Poissaolo ja merkityksen pakeneminen Miki Liukkosen romaanissa
*Hiljaisuuden mestari***

Sara Nikunlassi

Kandidaatintutkielma
Oulun yliopisto
Humanistinen tiedekunta
Kirjallisuus
Toukokuu 2021

SISÄLLYSLUETTELO

1 JOHDANTO	3
2 TUTKIMUKSEN TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT	6
3 SUBJEKTIIVISTEN TUNTEIDEN SANALLISTAMINEN JA TULKINTA	9
3.1 Väärinymmärretyksi tulemisen pelko	10
3.2 Minän ja toisen poissaolo	11
4 SANOJEN JA MERKITYKSEN POISSAOLO JA PAKENEMINEN	16
4.1 Riittämättömät ja vaikeasti tavoitettavissa olevat sanat	16
4.2 Asioiden kiinnostavuus on niiden vieressä	19
5 HILJAISUUS JA YKSINÄISYYS YHTEYKSINÄ VÄLILLÄMME	23
6 PÄÄTÄNTÖ	26
LÄHTEET	28

1 JOHDANTO

”Sanat eivät tunnu koskaan riittävän. Se on tragedia. [...] Ei haluaisi antaa itsestään yksinkertaista kuvaa! Siksi minä kai tätä kirjoitan! Kirjoitan ennen kaikkea itselleni! Minut on kirottu tarpeella tulla ymmärretyksi!” (HM, 143.)

Tässä kandidaatintutkielmassa analysoin yksinäisyyden ja kommunikaation epäonnistumisen teemoja Miki Liukkosen (s. 1989) vuonna 2019 ilmestyneessä romaanissa *Hiljaisuuden mestari* (jatkossa käytössä lyhenne HM). Tavoitteenani on tutkia, mistä teoksen henkilöhahmojen kommunikaatiovaikeudet johtuvat. Pohdin myös, miksi sanojen merkitys pakenee ja miksi toisten subjektiivisten tunteiden ymmärtäminen tuntuu mahdottomalta. Lähestyn näitä teemoja lähiluvun sekä jälkistrukturalistisen kirjallisuudentutkimuksen avulla. Jälkistrukturalistiseen kirjallisuudentutkimukseen sisältyvät näkemykset merkityksen pakenemisesta ja subjektin epävakaisuudesta toimivat pohjana edellä mainittujen kysymyksien käsittelyssä.

Hiljaisuuden mestarin alkuasetelmassa 26-vuotias mies, nimeltään T. Oneil, on kuollut hetki sitten ja makaa nyt tuolillaan Subwayn B.M.T.-leipä kädessään. T:n bulimiaa sairastava äiti Aunu Oneil on suunnitellut tekevänsä itsemurhan syömällä botuliinilla täytetyn leivän, joka on vahingossa päätynyt hänen poikansa käsiin. Oneilien asunnossa rikoskomisario Kaspian Brenner haastattelee T:n isää Lennartia sekä poikansa kuolemasta että äskettäin kadonneesta taloyhtiön talonmiehestä. Juuri avohoidosta päässeen Lennartin sekavista vastauksista ei kuitenkaan tahdo olla apua tapausten selvittämisessä. Samaan aikaan T. Oneil seuraa miesten välistä keskustelua sängyn alta, elämän ja kuoleman rajalla olevasta välitilasta. Toisaalla Herman Leorne haastattelee jälkituotantoassistenttikandidaattia *Asioiden Kiinnostavuus* -nimiselle YouTube-kanavalleen. Todellisuudessa assistentin paikkaa hakeva Ifsana Hye on peitetehtävissä toimiva poliisi, Brennerin kollega. Hyen tehtävänä on selvittää Leornen mahdollista osallisuutta edellä mainittuihin katoamis- ja kuolemantapauksiin, sillä näitä tapahtumia ennen Leorne on haastatellut Lennart Oneilia kanavalleen.

Teoksen luvut on nimetty kirjain-, merkki- ja numeroyhdistelmin (kuten A1, A2, B3.1, §C ja ***), joista merkittävimpiä ovat A- ja B-jaksot. Niistä ensimmäinen keskittyy Kaspien Brenneriin ja Lennart Oneiliin, jälkimmäinen taas Herman Leorneen ja Ifsana Hyeen. Kerronta etenee pääosin ulkopuolisen ja kaikkietävän kertojan avulla, mutta teokseen sisältyy myös minä-kertojan, kuolleen T. Oneilin monologeja. Teoksen keskeisimpinä henkilöihahmoina voidaan pitää Herman Leornea sekä Oneilien perhettä. Sivuhenkilöitä on useita, joista muutammat tulevat esille myös tässä tutkielmassa.

Valitsin *Hiljaisuuden mestarin* kohdeteoksekseni ensinnäkin siksi, että teoksen ensimmäisen lukukerran jälkeen minua kiinnosti palata siihen uudelleen ja analysoida tarkemmin kommunikaatiovaikeuksien teemaa. *Hiljaisuuden mestari* vaikuttaa suhtautuvan pessimistisesti siihen, että tavoittaisimme toisemme sanojen avulla. Miksi sanat eivät tunnu koskaan riittävän? Voimmeko koskaan ymmärtää toisiamme? Myös toinen teosta kannatteleva teema, yksinäisyys, kulkee käsi kädessä kommunikaatio-ongelmien kanssa: yhteyden puuttuminen ja ymmärretyksi tulemisen tarpeen täyttymättömyys voi johtaa yksinäisyyteen. Useita teoksen henkilöihahmoja vaivaavat yksinäisyyden lisäksi eksistentiaaliset kriisit, mielenterveysongelmat ja aistiyliherkkyydet. Toiseksi Liukkosen tuotantoa ei toistaiseksi ole tutkittu kovinkaan paljoa. Vuonna 2017 ilmestynyttä ja Finlandia-ehdokkaana ollutta teosta *O. romaani (tai yleispätevä tutkielma siitä miksi asiat ovat niin kuin ovat)* postmodernin ajan ja yhteiskunnan kuvaajana on tutkinut Oulun yliopistossa Juha Lamminaho. Tätä kandidaatintutkielmaa aloittaessani *Hiljaisuuden mestarista* ei ollut ilmestynyt lainkaan opinnäytteitä tai tieteellisiä artikkeleita, mikä kannusti minua valitsemaan sen oman tutkielmani kohdeteokseksi.

Aluksi esittelen tutkielmani teoreettisia lähtökohtia. Koska jälkistrukturalismi on monitieteinen suuntaus, jonka sisälle mahtuu useita erilaisia teorioita, tarkoitukseni on käsitellä sitä vain niiltä kohdin kuin se on tutkielmani kannalta oleellista. Käsitelen jälkistrukturalistisen kirjallisuudentutkimuksen näkemystä kielijärjestelmästä ja sen merkkien luonteesta. Painopisteeni on siinä, miten jälkistrukturalismi näkee merkit, merkityksen sekä niiden tuottajan ja vastaanottajan keinotekoisina ja poissaolevina. Tämän jälkeen siirryn tutkimuskysymysten läpikäyntiä varten analyysikappaleisiin, jotka olen jakanut kolmeen osaan. Ensimmäisessä ja toisessa kappaleessa käsitelen kahta syytä, jotka

vaikuttavat *Hiljaisuuden mestarin* henkilöhahmojen välisen kommunikaation epäonnistumiseen. Ensimmäinen kappale liittyy henkilökohtaisten tunteiden sanallistamisen ja tulkinnan haasteisiin, toinen taas painottuu enemmän itse sanojen epävakaaseen luonteeseen. Ne ovat osin päällekkäisiä ja liittyvät toisiinsa, mutta selkeyden kannalta olen pyrkinyt välttämään toistoa ja erottamaan ne omiksi luvuikseen. Kolmannessa analyysikappaleessa pohdin sitä, mitä ratkaisuja teos antaa mahdollisen yhteyden saavuttamiseksi. Lopuksi kokoan yhteen analyysini tulokset.

2 TUTKIMUKSEN TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT

Jälkistrukturalismilla eli poststruktuuralismilla tarkoitetaan strukturalismin jälkeistä monitieteistä suuntausta, joka sai alkunsa 1960-luvun Ranskassa. Vaikka jälkistrukturalismi saavutti enemmän näkyvyyttä sen painopisteen siirtyessä Euroopasta Yhdysvaltoihin 1960—1970-lukujen taitteessa, suuntauksen tunnetuimmat teoreetikot ovat ranskalaisia. Jälkistrukturalismiin katsotaan kuuluvan esimerkiksi Roland Barthesin myöhäistuotanto, Jacques Derridan dekonstruktio, Julia Kristevan ja Jacques Lacanin psykoanalyttiset teoriat, Michel Foucault'n historiallinen kritiikki sekä Jean-François Lyotardin, Gilles Deleuzen ja Félix Guattarin kulttuuripoliittiset tekstit. (Hosiaisuus 2003, 730—731.) Jälkistrukturalismi koostuu useista erilaisista teorioista, eikä se ole yhtenäinen suuntaus. Keskeistä sille on subjektin ja merkityksen epävakaa luonne.

Ennen jälkistrukturalismin käsitteen tarkempaa määrittelyä on tarpeen tarkastella sen suhdetta strukturalismiin. Koskelan ja Rojolan (1997, 72) mukaan osalle jälkistrukturalismi on strukturalismin kritiikkiä, toisille taas se on tapa kehittää ja viedä eteenpäin strukturalismin ajatuksia. Roland Barthesin tavoin osa teoreetikoista on siirtynyt vaikuttamaan strukturalismista jälkistrukturalismin piiriin. (Koskela & Rojola 1997, 72.) Suuntausten välinen suhde ei siis ole täysin yksiselitteinen.

Strukturalismi sai inspiraationsa sveitsiläisen kielitieteilijä Ferdinand de Saussuren (1857—1913) teoksesta *Cours de linguistique générale* (1916, suom. *Yleisen kielitieteen kurssi*), jonka periaatteita alettiin soveltaa kirjallisuuteen. de Saussuren mukaan koko kielellinen järjestelmä perustuu eroihin. Hänen teoriassaan merkit koostuvat kahdesta osasta, merkitsijästä ja merkitystä. Merkitsijä viittaa foneemeihin tai kirjainjoukosta koostuvaan kokonaisuuteen, merkitty taas käsitteeseen. Esimerkiksi viisi merkkiä k-i-s-s-a (merkitsijä) synnyttää suomen kieltä ymmärtävän mielessä mielikuvan merkitystä 'kissa'. Merkitty 'kissa' ei viittaa mihinkään konkreettiseen eläimeen, vaan sen abstraktiin käsitteeseen. de Saussure luonnehtii merkitsijän ja merkityksen keskinäistä suhdetta täysin mielivaltaiseksi, eli on täysin sattumanvaraista, että juuri tietyt viisi merkkiä yhdistyvät kissan käsitteeseen suomen kielessä. Esimerkiksi englannin kielessä merkitsijä on 'cat', ranskassa 'chat' ja ruotsissa 'katt'. (Eagleton 1997, 123—124; Keskinen 2014, 105—106.)

de Saussuren mukaan myös kokonaisen merkin ja sen viittauskohteen eli referentin suhde perustuu sopimukseen: 'Kissa' viittaamassa tietynlaiseen nelijalkaiseen nisäkkääseen ja suosittuun tarkka-aistiseen kotieläimeen voitaisiin yhtä hyvin korvata toisella merkillä, kunhan se vain eroaisi muista merkeistä. 'Kissa' ei yksinään tarkoita mitään, vaan se saa merkityksensä siitä, että se eroaa sanasta 'kassa'. (Eagleton 1997, 123—124.)

Jälkistrukturalistit omaksuivat ajatuksen siitä, että kielellinen merkitys syntyy eroista. He kuitenkin kyseenalaistivat de Saussuren näkemyksen, jonka mukaan kieli on vakaa ja suljettu järjestelmä. 'Kuu' saa merkityksensä siitä, ettei se ole 'luu', 'puu' tai 'suu'. Jälkistrukturalismin mukaan tätä eron prosessia voidaan jatkaa loputtomiin, sillä emme mitenkään pysty pysäyttämään sitä. 'Kuu' ei eroa ainoastaan edellä luetelluista merkeistä, vaan myös merkeistä 'kissa', 'kirja', 'koira' ja niin edelleen. (Eagleton 1997, 159.) Jälkistrukturalistit havainnollistavat tätä sanakirjaesimerkin avulla. Halutessamme tietää jonkin sanan merkityksen voimme etsiä sen sanakirjasta. Sanakirjan selitykset kuitenkin johdattavat meidät aina uusien sanojen luo, sillä alun perin hakemaamme sanaa selittävät aina toiset sanat. de Saussurelle merkit koostuvat kahdesta vakiintuneesta osasta, mutta sanakirjaesimerkin avulla jälkistrukturalistit huomauttavat, kuinka myös merkitsijöiden ja merkittyjen välinen raja muuttuu häilyväksi. Emme koskaan pääse kohti lopullista merkitystä, koska se pakenee meitä jatkuvasti. (Koskela & Rojola 1997, 73—74.)

Derridan mukaan meillä ei ole mitään lopullista merkkiä, josta voitaisiin johtaa kaikki muut merkit. Hän kehittää *logosentrism*in käsitteen tarkoittamaan ajatusta, jonka mukaan voimme pysäyttää erojen prosessin johonkin absoluuttiseen merkkiin, kuten jumalaan, tietoisuuteen tai totuuteen. Tällaisten pysyvien merkkien tulkitaan olevan kielen ulkopuolella, jolloin ne eivät tuota enää eroja. Logosentrismin vastakohdaksi Derrida luo käsitteen *différance*, joka viittaa sekä eroon että viivyttämiseen. Saadessaan merkityksensä eroamalla muista merkit ovat aina liitoksissa toisiinsa. (Koskela & Rojola 1997, 73—80.)

Edellä käsittelin sitä, miten merkit itsessään ovat poissaolevia. Jälkistrukturalismissa poissaolo näkyy myös sekä puhuttujen että kirjoitettujen merkkien käytössä. Ensinnäkin

voimme käyttää merkkejä puhuessamme tai kirjoittaessamme referentistä, joka ei juuri siinä hetkessä ole läsnä: voin esimerkiksi todeta sään olevan sateinen, vaikka minä tai mahdollinen puhekumppanini emme katsoisi sillä hetkellä ikkunasta ulos. Toiseksi merkit toimivat vastaanottajan poissaolosta huolimatta. Vaikka kirjoittaisin viestin juuri tietylle vastaanottajalle, myös muut voivat lukea salakielelläkin kirjoitetun tekstini, vaikkeivat he ymmärtäisikään käyttämiäni merkkejä samalla tavalla. Kolmanneksi merkit eivät vaadi toimiakseen niiden tuottajan läsnäoloa. Vaikka emme voi tavoittaa merkin syntyhetkeä, voimme ymmärtää sen, vaikka sen tuottaja olisi kuollut, tuntematon tai fiktiivinen hahmo. Koska merkit toimivat referentin, oletetun vastaanottajan ja merkin tuottajan poissaolosta huolimatta, ne voivat esiintyä lukemattomissa eri konteksteissa. (Kaarto 2014, 166—168.)

Poissaoloon ja merkin toimimiseen eri asiayhteyksissä liittyy myös intersubjektivisuus. Intersubjektivisuus viittaa siihen, miten samassakin tilanteessa jokainen kielenkäyttäjä saa oman käsityksensä käytetyistä merkeistä. Tästä syystä jokainen merkin toisto ja sen tulkinta on aina erilainen — myös henkilökohtaisen ajattelun tasolla. Esimerkiksi lukiessani kaksi vuotta vanhaa päiväkirjamerkintääni tai muistellessa viimeviikkoista esitelmääni en ole enää läsnä noissa konteksteissa. (Kaarto 2014, 166—169.) Merkkien muuntautuessa kontekstista toiseen merkitys hajautuu, mikä kyseenalaistaa idean ihmisen yhtenäisestä identiteetistä. Käyttäessämme kieltä ajattelun välineenä emme voi olla läsnä itsellemme emmekä toisillemme. (Eagleton 1997, 162—163.) Tutkielmani kannalta merkittävimiksi piirteiksi jälkistrukturalismista nousevat ajatukset merkkien, merkityksen ja subjektin poissaolevasta ja epävakaa luonteesta.

3 SUBJEKTIIVISTEN TUNTEIDEN SANALLISTAMINEN JA TULKINTA

Ymmärrätkö sinä mitä minä puhun? No et tietenkään ymmärrä. Typerä kysymys! Eikä sillä ole mitään väliä; et sinä 'ymmärrä', voit vain käsittää jotenkuten, mikäli me siis satumme puhumaan samaa kieltä ja noin, mutta loppujen lopuksi sinä suodatat kaiken tämän kaiken sanomani oman psyykkisen rakenteesi läpi tajuntaasi ja lopulta tuloksena on pelkästään *sinun* näkemyksesi *minun* näkemyksestäni. (HM, 9.)

Ensimmäinen haaste kommunikaatiossa liittyy tunteiden subjektiivisuuteen. Eri ihmiset voivat kokea samassa tilanteessa hyvinkin erilaisia tunteita ja sama tunnetila voi ilmetä samassakin henkilössä eri tavoin. Tässä luvussa käsittelen sitä, miksi emme voi koskaan tavoittaa täydellisesti toisten henkilökohtaisia tunteita: miksi tuntuu, ettei kukaan ymmärrä. Jokaisen perustarve on tulla ymmärretyksi, ja mikäli ymmärtävä vastapuoli puuttuu, voi se johtaa yksinäisyyteen. Yksinäisyys on esimerkki subjektiivisesta tunteesta, joka on vahvasti läsnä *Hiljaisuuden mestarissa*.

Yksinäisyys on aina henkilökohtainen kokemus, joka koskettaa lähes jokaista ihmistä jossain vaiheessa elämää. Siitä kärsii noin joka viides suomalainen, joista joka toisella se muuttuu pitkittyneeksi ja vaikeammaksi. Yksinäisyys on negatiivinen ja psyykkinen tila, jossa ihminen kokee ihmissuhteensa määrällisesti tai laadullisesti puutteellisiksi. Siihen liittyy usein vahva tunne ulkopuolisuudesta, näkymättömyydestä ja merkityksettömyydestä. (Junttila ym. 2016.) Yksinäisyys ja sen aiheuttama kipu ovat myös todennettavissa aivokuvista: yksinäisyyden kokemukset aktivoivat aivoissa saman alueen, joka aktivoituu koettaessa fyysistä kipua (Junttila 2018, 21).

Yksinäisyyttä tutkineen kasvatopsykologian professorin Niina Junttilan (2018, 11) mukaan yksinäisen ja muun maailman välille nousee muuri, jonka rakentavat joko yhteiskunta, muut ihmiset tai yksinäisyyttä kokeva itse. Sosiaalinen yksinäisyys tarkoittaa olemassa olevien ihmissuhteiden määrän riittämättömyyttä. Yhdelle riittää muutama ystävä, kun taas toinen tarvitsee elämäänsä useamman kymmenen ihmissuhteen poistaakseen sosiaalisen yksinäisyyden kokemuksen. Emotionaalinen yksinäisyys taas tarkoittaa läheisen, luotettavan ja pitkäaikaisen ihmissuhteen puutetta. Emotionaalisesta yksinäisyydestä kärsivä kokee, ettei hänellä ole ystävää, joka oikeasti kuuntelisi ja ymmärtäisi. Se koetaan sosiaalista

yksinäisyyttä satuttavampana ja usein siihen liittyy masennus, ahdistuneisuus ja tunne oman elämän merkityksettömyydestä. (Junttila 2018, 16.)

3.1 Väärinymmärretyksi tulemisen pelko

Koska omia tunteitaan on joskus vaikea itsekään tunnistaa ja ymmärtää, niiden sanallistaminen voi tuntua mahdottomalta. Tämä ongelma kiteytyy hyvin Herman Leornen näkemässä unessa, jossa hän kävelee kaupungilla ventovieraiden ihmisten joukossa ja kokee itsensä lohduttoman yksinäiseksi. Tunteakseen olonsa paremmaksi Herman haluaisi pysäyttää jonkun ja pyytää tätä kuuntelemaan. Kontaktin ottaminen on kuitenkin vaikeaa, sillä hän ei oikeastaan edes tiedä, mitä hänen pitäisi sanoa ja helpottaisiko vieraille puhuminen loppujen lopuksi hänen oloaan yhtään: ”Kuinka hän ylipäänsä kykeni ilmaisemaan ventovieraalle jotain sellaista, jonka syystä tai perimmäisestä olemuksesta hän ei millään saanut edes palasia ilmaistuksi?” (HM, 31.) Epätoivoinen Herman ei kykene sanoin kertomaan, miltä hänestä tuntuu. Puhumisen sijaan hän alkaa kaipaamaan edes hetkellistä toisen ihmisen kosketusta, kuten kädestä pitämistä: ”tuntea vähän lämpöä, kontaktia, toisen elävän hengittävän organismin olemassaolon ikään kuin varmistaakseen, ettei hän on ollut niin yksin tässä maailmassa kuin mitä hän luuli.” (HM, 31.) Hermannin yrittäessä saada kontaktia hänen ja muiden ihmisten välille ilmestyykin näkymätön seinä, joka tekee kommunikoinnin mahdottomaksi ja Hermannin olon entistä pahemmaksi: “[...] Herman huijoi käsillään ventovieraita kohti, pääsemättä koskaan liki, mikä teki hänen moukaroivasta tyhjiydestään ja eristyksistään vain entistä sietämättömämmän, ”riipivän surkean”, kuten hän aamulla herätessään, lakana mytyssä sängyn jalkopäässä sanoi ääneen.” (HM, 32.)

Vaikeus pukea tunteet sanoiksi vaivaa myös T. Oneilin henkilöahmoa turhautumiseen asti. T. muistelee monologissaan hahmo- eli gestalt-terapiaa, johon hän oli hakeutunut alun perin käsittelemään Aunu-äitinsä syömishäiriöstä aiheutuneita traumoja sekä Oneilien epävakaata perherakennetta. Koko terapiajakson aikana he eivät päässeet terapeutin kanssa lähellekään T:n ongelman ydintä, sitä, ”mistä todella oli kysymys, mikä ikinä se sitten olikin.” (HM, 100.) Viikoittaiset 45-minuuttiset istunnot kuuluivat epäolennaisten asioiden läpikäymiseen, sillä T. ei onnistunut löytämään oikeita sanoja: ”[M]inä siis kiersin kaiken aikaa ongelmani

ympärillä, joskus supistuvaa kehää kohti ydintä, joskus täysin väärään suuntaan päin perkelettä.” (HM, 99.)

Harhaan johtavien sanojen lisäksi T:tä alkoivat vaivata hiljaiset hetket. Joko hän ei keksinyt mitään sanottavaa tai sitten hänen ajatuksensa karkasivat jonnekin ihan muualle. Paineet käyttää tapaamiset tehokkaasti saivat hänet sanomaan jotain sellaista, mikä miellyttäisi terapeuttia:

[...] [P]itkiä vaivaannuttavan hiljaisia suvantohetkiä, jolloin minä en yksinkertaisesti joko tiennyt mitä sanoa, tai miltä minusta edes *tuntui* [ja harmillisen usein huomasin yksinkertaisesti *keksiväni* jotain sanottavaa säästyäkseen piinaavalta hiljaisuudelta ja terapeutin huvittuneelta tuijotukselta, joka sai minut tuntemaan itseni *huonoksi potilaaksi* — tai sitten olin niin uupunut sanojeni ruosteiseen avuttomuuteen ja kuinka ne kompastelivat toisiinsa, etten edes jaksanut yrittää...] — joten olisiko ollut lainkaan hedelmällistä toisintaa näitä sanattomuuden tiloja neljä tai peräti mahdollisesti viisi kertaa viikossa? (HM, 99.)

Tämä jatkuva tarve täyttää piinalliset hiljaiset hetket kömpelöillä lauseilla on aiheuttanut T:lle kokonaan uuden ongelman, väärinymmärretyksi tulemisen pelon. T. suhtautuu hyvin skeptisesti siihen, että ymmärtäisimme toisiamme sanojen avulla. Väärinymmärretyksi tulemisen pelko näkyy T:n monologeissa jatkuvana varmisteluna ymmärtääkö puhuttelun kohde häntä. Hänellä on myös tarve täyttää lauseitaan ”ymmärrätte varmaan” -kaltaisilla ilmauksilla. Jälkistrukturalismille olennainen kielellinen skeptismi synnyttää T:ssä ahdistuksen siitä, ettei hän kykene hallitsemaan kieltä ja sen käyttöä. (Koskela & Rojola 1997, 74.) Häntä vaivaa paradoksaalinen kehä, jossa hän toivoo jonkun ymmärtävän esimerkiksi yksinäisyyden kokemuksiaan, mutta kun joku vastaa ymmärtävänsä, hän pikemminkin turhautuu ja ärsyyntyy, koska vastapuolen vastaus tuntuu teennäiseltä: ”Käsitätkö? Ymmärrätkö sinä mitä minä puhun? No et tietenkään ymmärrä! Taas tuo typerä kysymys!” (HM, 355.)

3.2 Minän ja toisen poissaolo

Kuvittele että löydät lätäköstä sivun jonkun päiväkirjasta, vähän sama juttu: tuskinpa saisit sellaisesta läpikastuneesta lötkäleestä mitään tolkkua, ehkä sanan sieltä, toisen täältä, mutta kokonaisuus jäisi arvailujen ja omien tulkintojesi varaan, joihin taas vaikuttaisi oma psyykesi ja sen hetkinen elämäsi ja se millä tuulella sattuisit olemaan, niin kuin että jos sinulla vaikka sattuisi olemaan kova kuume tai hammassärky, saattaisit lukea kastunutta tekstiä hajamielisesti tai ohittaa koko paperin tykkänään toisin kuin silloin, kun sinulla on hyvä päivä, olisit saanut ylennyksen töissä tai voittanut arpajaisissa ja koko maailma tuntuisi olevan sinun puolellasi [...] (HM, 10—11.)

Edellisessä alaluvussa käsittelin sitä, miksi tunteiden henkilökohtaisuuden takia niitä on usein vaikeaa pukea sanoiksi. Vaikka omat ajatuksensa onnistuisikin sanallistamaan, seuraava ongelma liittyy siihen, ymmärtääkö vastaanottaja viestin toivotulla tavalla. T. käyttää esimerkkinä tilannetta, jossa joku löytää tuntemattoman ihmisen kastuneen päiväkirjan. Vaikka lukija ymmärtäisikin päiväkirjaan kirjoitettua kieltä, märät ja yhteen liimautuneet sivut hankaloittavat lukemista. Katkelma voi tuntua irtonaiselta, jos sitä ei pysty liittämään johonkin laajempaan kontekstiin. Tulkintaan vaikuttavat lukijan niin kokonaisvaltaisemmat identiteettiin liittyvät piirteet (ikä, sukupuoli, kansallisuus, kielitaito, sanavarasto) kuin arkipäiväiset ja täysin sattumanvaraisetkin seikat, kuten senhetkinen mieliala ja terveydentila (”kyseinen tunne johtui Brennerin omasta ymmärtämättömyydestä, huonosti nukutusta yöstä, kuumuudesta [...]” (HM, 61.)). Jokainen siis tulkitsee sanat aina oman henkilökohtaisen suodattimensa kautta, mikä johtaa sanojen merkityksen pakenemiseen.

Vuorovaikutustilanteessa merkityksen hukkuminen puhujan ja vastaanottajan välille voi johtua myös siitä, että jokaisen osapuolen keskustelua ohjaavat omat päämäärät ja tarkoitukset. Niiden ollessa ristiriitaisia voi syntyä odottamattomia yhteentörmäyksiä, eikä kumpikaan saa välttämättä viestiään perille. *Hiljaisuuden mestarissa* tämä näkyy hyvin sekä Lennart Oneilin ja Kaspian Brennerin että Herman Leornen ja Ifsana Hyen välisissä keskusteluissa.

Rikoskomisario Kaspian Brenner jututtaa kuolleen T:n isää Lennartia perheen asunnossa. Samaan aikaan Aunu Oneil on työpaikallaan vielä tietämättömänä poikansa kuolemasta. Kaspian toivoo Lennartin kertovan tietoja joko ulkopuolisesta murhaajasta tai itse Lennartin

mahdollisesta syyllisyydestä. Lennart vastaa kuitenkin usein aiheen vierestä, mikä turhauttaa Kaspiania:

”Lennart.”

”*Cà phé sua dá.* Vietnamsissa espressopannun sijaan käytetään phiniä. Nautitaan mieluiten heti valmistamisen jälkeen.”

”Herra Oneil, mikäli jääkahvi liittyy tähän jotenkin, niin kertokaa. Muussa tapauksessa kehoitan jo vaihtamaan aihetta. Se on molempien edun mukaista.”

”...”

”Liittyykö jääkahvi siis tähän jotenkin?”

”Ei. Enemminkin kyse on — Sitä sanoo yhtä ja ajattelee toista.”

”En aivan ymmärrä.” (HM, 23—24.)

Herman ja Ifsana Hye taas keskusteleivat Zucker Café -nimisessä huoltoasema-marketin kahviossa. Ifsana pyrkii saamaan Hermannin lipsauttamaan jotain Lennart Oneilista, kun taas Herman haluaa löytää YouTube-kanavalleen jälkituotantoassistentin. Alun perin Ifsana menee tapaamaan miestä huumeiden hallussapidon ja eteenpäin myymisen epäilyn nojalla, mutta peitelläkseen todellisia aikeitaan hän väittää olevansa kiinnostunut Asioiden Kiinnostavuus -kanavan assistentin paikasta. Työnkuva kuitenkin muuttuu, kun naisen täytyykin keskittyä samaan tietojä Lennart Oneilista, joka on vierailut Hermannin kanavan uusimmalla videolla. Ifsanan tavoitteena on päästä kuuntelemaan ylijääneitä haastattelunauhoja tuona samana päivänä, muutamia tunteja aikaisemmin kuvatululta ja julkaistulta cowboy-imitaattoreita käsittelevältä videolta. Herman oli kuitenkin päätynt leikkaamaan Lennartin osuuden pois lopullisesta versiosta. Ifsana joutuu punnitsemaan, mitä hänen kannattaisi sanoa ollakseen mahdollisimman vakuuttava:

Hän esittäisi naiivia ja viatonta, ehkä vähän flirttailisi siihen päälle, se yleensä oli paras tapa saada kuka tahansa laskemaan suojauksiaan, ainakin vähän... Ehkä pitäisi kysyä ensin mitä hänen työnkuvaansa tarkalleen ottaen kuuluu. Ja sitten, vaivihkaa, esittää pyyntö kuulla poisleikattuja nauhoja. (HM, 195.)

Toisen ymmärtämisen esteeksi muodostuu myös se tosiasia, että ihmiset keskittyvät aina enemmän omiin asioihinsa. Koska subjektiiviset tunteet ovat aina omia, joskus vastapuoli joutuu teeskentelemään ymmärtäväistä: ”Kaspian Brennerin kasvoilla oli pakotettu hymy, hän ei tiennyt miltä tuollainen tuntui [...]”. (HM, 304.) Kuten sanonta kuuluu: jokaisella on omat huolensa kannettavanaan. Hermannin mukaan toisten kuunteleminen vaatii

kohtuuttomasti energiaa, ja vielä raskaampaa olisi kohdata vastapuoli empaattisesti. Oli vastassa sitten tuttu tai tuntematon, ei ketään tulla koskaan vastaan ”täysin avoimesti, ilman ennakko-oletuksia, johdattelua, pieniä väärinkäsityksiä, täynnä kaiken parantavaa empatiaa [...]”, sanoo Kaspian Lennartille (HM, 148.). Välissämme on aina suodatin, toinen ihminen.

Lennart taas väittää omiin huoliinsa vetoamisen olevan pelkkää teeskentelyä ja välinpitämättömyyttä. Sellaiset sanonnat kuin ”been there, done that”, ”kenelläkään ei ole helppoa” tai ”jokaisella on ristinsä kannettavanaan” ovat Lennartin mielestä tyhjiä lauseita. Niitä on helppo käyttää tilanteessa, jossa ei ole kiinnostunut yrittämään ymmärtää tai edes kuuntelemaan toisen ajatuksia: ”Lennart keskittyi silloin muihin ajatuksiin ja nyökkäili sopivin välein merkiksi siitä että kuunteli, mitä siis ei todellakaan tehnyt.” (HM, 210.) Terapeutti ja sairaanhoitajakin kuuntelevat potilastaan vain sen takia, että se on heidän työtään ja tapaamisista maksetaan. Lisäksi Lennartin mukaan jokainen ihminen odottaa malttamattomana omaa puheenvuoroaan puhuakseen itsestään, mutta tekee kaikkensa tukahduttaakseen tämän halun, jottei vaikuttaisi ulospäin liian itsekeskeiseltä (”Sosiaalisissa tilanteissahan ei ole soveliaista vaahdota omiaan yhtä mittaa” (HM, 302.)).

Poissaolo siis luonnehtii vuorovaikutustilanteita kaiken aikaa. Se näkyy myös *Hiljaisuuden mestarissa* henkilöhahmojen välisissä ihmissuhteissa sekä heidän suhteessaan omaan minuuteensa. Hyvänä esimerkkinä toimii Lennart Oneilin henkilöhahmo. T. käsittelee monologeissaan kolmea ainoiksi jääneitä muistoja isästään. Vaikka isä oli ollut fyysisesti lähellä, hän vaikutti olevan jossain muualla: ”[I]sän kasvot ovat vaikea hahmottaa, niin monta naamiota, niin monta varjoihin syventynyttä hetkeä... että tilalla oli usein pelkkää *tyhjää* [...]” (HM, 77.) Yrittäessään muistella isänsä ulkonäköä T. tajuaa, ettei hän oikeastaan muista miltä tämä näytti, eikä hän tiedä voiko luottaa näihin muutamiin hatariin mielikuviinsa. Suhdetta isään kuvaavat hahmottomuus, etäisyys ja poissaolo:

Erötin isäni äänen (niin kuin minä sen erotin: tavallaan; ääni oli sekä *uusi* että *sama*; se oli alati lähdössä olevan ihmisen ääni, jonka häilyvyyteen vaikuttivat tietty paino ääniaalloissa, ainakin, ja epäluotettavuus ja se, kuinka äiti imitoi isää niin että imitaatio korvasi todellisen ihmisen, demonstraatio asettui demonstroitavan tilalle... ääni, joka ennakoi tulevaa poissaoloa). (HM, 114—115.)

Lennart on kärsinyt lapsuudesta saakka depersonalisaatiosta eli itsensä epätodelliseksi ja vieraaksi tuntemisesta. Depersonalisaatiossa henkilö kokee joko itsensä (ruumiinsa, persoonallisuutensa, identiteettinsä) tai ympäristönsä epätodelliseksi tai merkittävällä tavalla muuttuneeksi. Se voi aiheuttaa myös keskittymisvaikeuksia, mielialan vaihteluita ja tunteen aivot toiminnan lamaantumisen. (Huttunen 2018.) Myös Lennart kokee itsensä etäiseksi ja hahmottomaksi: ”kyse on henkisestä epämukavuudesta, jokin minussa ei kohtaa.” (HM, 153.) Hän on yrittänyt löytää itseään uppoutumalla pakkomielteisesti johonkin tiettyyn rooliin tai harrastukseen. Esimerkiksi lapsena hänellä saattoi jäädä jokin koulun näytelmässä esitetty roolihahmo päälle. Yläkoulussa vähäisetkin ystävät etääntyivät Lennartin innostuttua ufoista, jolloin hän alkoi myös kärsiä unettomuudesta. Lennartin elämässä on ollut muun muassa kuuromykkäkausi, Bela Lugosi -kausi ja kiipeilijäkausi. Tämänhetkinen cowboy-vaihe on Lennartille viimeinen yritys saada yhteys sekä itseensä että muuhun maailmaan. Kaspianille Lennart kertoo kokevansa itsensä ja maailman välillä sellaista etäisyyttä, jota on vaikea sanoa kuvata. Kaspian uskoo Lennartin pitävän yllään suojamuuria, jottei tuottaisi pettymystä itselleen tai muille. Hän myös epäilee Lennartin pelaavan jonkinlaista peliä harhauttaakseen poliisia T:n kuoleman selvittämisessä: ”Joten lopetetaan paskanjauhanta ja puhutaan kerrankin suoraan. Puhutaan siitä mitä te todella ajattelette ja tunnette, mitä tämä kaikki on olevinaan.” (HM, 149.)

Hermannin mukaan ihmiset elävät kaiken aikaa roolihahmon kautta. Tämä hiljalleen vuorovaikutuksessa kehittynyt roolihahmo estää aidon yhteyden muihin, sillä jokainen reaktio, sekä sanominen että sanomatta jättäminen, tapahtuu tuon hahmon kautta: ”[K]yse ei ole siitä, ettemmekö ymmärtäisi varsinaisesti, vaan siitä, ettemme todella pääse toisiimme lähelle, pysymme koko ajan etäällä, sanojen päässä toisistamme.” (HM, 185.) Roolihahmo ei estä ainoastaan pääsyä toisten lähelle. Myös oma autenttinen minä jää etäälle. Hermannin näkemyksen mukaan minä-sanon käyttö viittaa vain mielikuvaan siitä, mitä luulemme olevamme. Tarkkaillessamme omaa käyttäytymistämme ja puheitamme yritämme vain ”esiintyä itsellemme.” Esimerkiksi Ifsana toimii peitetehtävässä ja näin ollen esiintyy tietoisesti roolin kautta. Herman kuitenkin alkaa epäillä naisen käytöstä. Vaikuttaa siltä, että Ifsana pyrkii näyttelemään niin kuin roolin peittely olisi suorituksessa tärkeintä, eli tavalla, ettei katsoja, tässä tapauksessa Herman, huomaisi Ifsanan esittävän jotain muuta kuin on.

4 SANOJEN JA MERKITYKSEN POISSAOLO JA PAKENEMINEN

”Sanat tuntuvat aiheuttavan sinulle kovasti harmia.”

”Sanat ovat sanoja, kankeita ja epäkelpoja, mutta niin niitä vain tulee, tälläkin hetkellä.”
(HM, 252.)

Edellisessä luvussa käsittelin sitä, miksi kommunikaation onnistuminen on lähtökohtaisesti hankalaa jo siksi, että omia tunteitaan on vaikea tunnistaa ja sanallistaa. Vastaanottaja on aina toinen ihminen, jolla on oma tapansa hahmottaa maailmaa ja joka aina tulkitsee puhujan viestin oman suodattimensa kautta. Poissaolo ei luonnehdi ainoastaan suhdetta muihin ihmisiin, vaan myös jokaisen suhdetta omaan minäänsä: Hermannin mukaan elämme vuorovaikutuksessa hiljalleen syntyneen roolin kautta kaiken aikaa.

Tässä luvussa tarkastelen tarkemmin sitä, miksi toisen ymmärtäminen epäonnistuu myös sanojen epävakaa luonteen vuoksi. Jälkistrukturalismin mukaan merkkejä luonnehtii aina poissaolo. *Hiljaisuuden mestarissa* toisten ymmärtämiseen suhtaudutaan skeptisesti ja sanoja pidetään epäluotettavina ja riittämättöminä, ”romahdusalttiina siltoina”.

4.1 Riittämättömät ja vaikeasti tavoitettavissa olevat sanat

Hän oli kirjoittanut kirjeen (yllättävän vaikeaa muuten, hän oli kirjoittanut kymmenkunta eri versiota, eikä koskaan tuntenut saavansa ilmaistuksi sitä mitä halusi tai jos saikin, sanat eivät muotoutuneet sillä tavalla kuin hän olisi halunnut, tai niin että ne olisivat tuntuneet tyhjentävän jotain, kaapivan esiin hänen sisällään hohkaavan pahan olon ja levottomuuden ja hämmennyksen, jolloin hän lopulta päätyi näiden kahden välimaastoon; siihen että hän pääsi edes lähelle sitä mitä *olisi halunnut* sanoa [...]. (HM, 344.)

Omien ajatusten artikulointi ja siihen liittyvät ongelmat tulevat teoksessa esille useaan kertaan. Edellä oleva katkelma kertoo, miten T:n äiti Aunu kirjoitti itsemurhakirjeestään useita eri versioita, muttei millään saanut sanotuksi sitä, mitä todella halusi. *Hiljaisuuden mestarin* henkilöahmoja vaivaavat ”sanojen ruosteinen avuttomuus”, riittämättömyys ja

epätäydellisyys: ”En tiedä, miten tätä kuvailisi.” (HM, 301.) Puhuminen on vaikeaa, tahmeaa ja hidasta, eikä ”epämääräistä kakistelua” pidemmälle useinkaan päästä. Silloinkin, kun löytää ihmisen, jonka seurassa tuntee pystyvänsä olemaan oma itsensä ja jolle voi kertoa arimmista kokemuksistaankin, ”sitä säikähtää omien sanojen epätäydellisyyttä, ruosteista surkeutta ja sekavuutta.” (HM, 301.) Sanat eivät tunnu koskaan riittävän, eivätkä ne koskaan kykene ilmaisemaan täydellisesti sitä, mitä ajaa takaa. Sanat pakenevat aina.

Vaikka sanojen avulla pyrimme luomaan yhteyden muihin, toisinaan ne saavat meidät asettumaan toisiamme vastaan vieden meidät yhä kauemmaksi toisistamme. Hermannin mukaan ihmiset kilpailevat entistä enemmän siitä, kuka argumentoi näkemyksensä vakuuttavimmin ja onnistuu kumoamaan toisten väitteet saaden vastapuolen näkemään oman mielipiteensä lopulta vääristyneenä (”langettamalla illuusioargumentin kirous”). Kilpailemme siitä, kuka löytää parhaat sanat, kenen sanat menestyvät parhaiten ja kuka markkinoi omia ideoitaan tehokkaimmin.

Sanat ovat romahdusalttiita siltoja, tiedätkö, sellaisia köysisiltoja niin kuin Indiana Jones -leffoissa tai kaikissa seikkailuelokuviissa jotka sijoittuvat jonnekin eksoottiseen maahan. [...] [A]jattele: sanat ovat heiveröisiä köysisiltoja, ja ihmiset seisovat eri puolilla siltaa ja huutelevat sieltä toisilleen ja sanat tavallaan vapisevat ja hoipertelevat siltana kosken tai hirvittävän syvän rotkon yli, pyrkivät kohti määränpäättä, joka on *ymmärrys*, mutta vain hyvin harvoin sanat todella saavuttavat toisen ihmisen, jep, ja silloin harvoin kun näin käy, pääsevät ne perille vain täpärästi, hädissään ja koeteltuina... (HM, 9—10.)

Havainnollistaakseen sanojen epätäydellisyyttä T. hyödyntää esimerkkinä metaforaa köysisillasta. Sanat tavoittavat vain harvoin vastaanottajansa, sillä usein ne ehtivät kadota matkan varrelle. Hermannin mukaan sanat johdattavat aina harhaan, jolloin keskustelukaan ei etene toivottuun suuntaan: ”Kukaan ei ymmärrä ketään, ei ainakaan niin kuin toivoisi itseään ymmärrettävän.” (HM, 182.) Tulkitsemme sanoja eri tavoin: jollekin tietty sanavalinta on negatiivissävytteinen, kun taas joku toinen pitää sitä täysin neutraalina. Lisäksi eri kielten välillä voi olla merkittäviäkin eroja, miten jotakin tunnetta kuvataan. Esimerkiksi Lennart mainitsee Kaspianille heprean kielessä olevan 27 eri ilmausta tuskalle.

Tosin Lennartista mikään määrä erilaisia ilmauksia ei kykene kuvaamaan tyhjentävästi tuskan tunnetta, sillä kyse on jostain paljon suuremmasta.

Myös Hermannin isovelji Anton Leorne käsittelee sanallistamisen vaikeutta ja kommunikaatio-ongelmia itsemurhakirjeessään. Sekä Aunu että Anton pohtivat, mitkä sanat olisivat sopivia viimeisiksi jääviksi sanoiksi. Pitkähkössä kirjeessään Anton pohtii sitä, kuinka viimeiseenkin hetkeen saakka ihmistä vaivaa hyväksytyksi tulemisen tarve. Tämä tarve saa meidät sanomaan sellaista, mikä ei välttämättä ole edes totta — kunhan se vain saisi kuulijoissa aikaan mahdollisimman positiivisen reaktion. Totuuden välttely hyväksytyksi tulemisen nojalla saa meidät kuitenkin tuntemaan itsemme syyllisiksi siitä, ettemme puhuneetkaan totta. Pelkäämme toisten reaktioita ja yksin jäämistä. Anton käyttää tästä esimerkkinä epäonnistunutta kirjaprojektiaan. Kun hänen ystävänsä olivat kyselleet hänen edistymisestään, Anton valehteli kirjan olevan lähes valmis, vaikka todellisuudessa se oli edennyt vain parin liuskan verran: ”Miksi en vain sanonut suoraan? Että kaikki menee päin helvettiä? Että kieli on mielen lailla Mariaanien hauta täynnä valkaisuainetta sylkeviä pelikaaniankeriäitä?” (HM, 50.)

Vaikeuteen ilmaista sitä, mitä oikeasti tarkoittaa, liittyy niin sanottu kielen päällä -ilmiö (tunnetaan myös nimellä *presque vu* -ilmiö). Tässä hyvinkin yleisessä ilmiössä haettava sana tuntuu olevan ihan lähellä, ikään kuin kielen päällä, mutta silti liian kaukana, jotta saisi ilmaistua sen, mitä tarkoittaa. Merkitys siis jatkaa lykkääntymistä, viivästymistä ja pakenemista.

En saa sanotuksi — Tiedät varmaan sen tunteen kun jokin on ’aivan kielen päällä’? No minulla on sellainen kaiken aikaa, ehkä kaikilla on? Siis ihmisille puhuttaessa varsinkin. Mitään olennaista ei tule koskaan sanotuksi, lopulta. Kaikki on änkyttämistä ja mutaa. (HM, 50.)

Sama ilmiö vaivaa myös Kaspiania tämän yrittäessä tulkita Lennartin kummallista käytöstä. Kaspian ei ole pitkän työuransa aikana tavannut Lennartin kaltaista ihmistä ja hän yrittää pohtia, mistä Lennartista kumpuava häiritsevä olo johtuu:

”[K]yse oli jostain... muusta... samalla tavoin kuin jokin sana on aivan kielen päällä, oli Lennartista erittyvä häiritsevä elementti siinä jossain, aivan likellä, muttei tarpeeksi, joten koko juttu oli sen läheisyydessä, ei siinä että Lennart Oneil olisi ollut jotain kaukaista ja selittämätöntä.” (HM, 61.)

Pikkuhiljaa Kaspian osaa laskea yhteen Lennartin oudot oireet — silmien nykimisen, tyhjää hapuilevat sormet, äkillisesti muuttuvan mielialan, hampaiden nakertelun — ja tulkitsee niiden johtuvan amfetamiinin vaikutuksen alaisena olemisesta.

4.2 Asioiden kiinnostavuus on niiden vieressä

”On niin vaikea pukea sanoiksi. Keskitä huomiosi asioiden viereen. Pilkahdus olennaista on siellä. Se on väre näkökentän rajalla. Käännyt ja se on poissa. Älä käänny! Mitä vain mutta älä hemmetissä käänny!” (HM, 143.)

Ifsan ja Hermannin tapaamista edeltävänä iltana Herman on laskuhumalassa lähettänyt pitkän sähköpostiviestin, jossa hän haluaa avata Ifsanalle hieman Asioiden Kiinnostavuus - YouTube-kanavansa lähtökohtia: ”[...] Asioiden Kiinnostavuus -kanava kertoo tarinoita kiinnostavista ihmisistä, ihmisistä joita ei huomata (eli juurikin niistä kaikkein mielenkiintoisimmista): ikkunanpesijöistä, pakkaajista, historian opettajista...” (HM, 133.) Suosituimpia jaksoja ovat esimerkiksi ”Ihmiset, jotka eivät harrasta joogaa”, ”Saamelaiset personal trainerit”, ”Kaupunginjohtaja” sekä ”Aina mukana: dokumentti varjoista.” Suurin osa käsittelee kuitenkin vielä arkisempia aiheita, kuten kaivonkansia, liukuhihnoja tai tietyöntekijöitä. Katsotuin jakso on kerännyt yli 15 000 näyttökertaa.

Hermannin mielestä sellaisia aiheita kuten päihdeongelmia, rikollisia, harvinaisista sairauksista kärsiviä, poliiseja, taiteilijoita, rasisteja, feministejä tai extreme-urheilijoita on käsitelty jo aivan tarpeeksi: ”[K]aikki nuo aiheet oli koluttu jo niin läpi, ettei jäljellä ollut kuin murusia, pelkkää tomua!” (HM, 134.) Tästä huolimatta ihmiset jaksavat puhua samoista aiheista, mikä kyllästyttää Hermannia. Hänelle asioiden kiinnostavuus on niiden vieressä. Kaikki nuo asiat, joita yleensä pidetään tärkeinä, merkityksellisinä, erilaisina ja

kiinnostavina riippuvat trendeistä, eivätkä ne loppujen lopuksi ole yhtään sen parempia kuin huomiotta jäävät ilmiöt.

Koko tärkeysjärjestelmä pitäisi sivuuttaa ja merkitys pitäisi keksiä uudelleen, pohtii Herman. Hänen mielestään emme osaa keskittyä olennaiseen: siihen, mikä todella on kiinnostavaa tai merkityksellistä. Pelkästä olemisesta on tullut liian ikävää, ja epäolennaiseen keskittyminen on tehty liian helpoksi. Pakenemme erilaisiin virikkeisiin sekä itseämme että merkityksellisempiä asioita: ”Meillä on täydelliset puitteet pakoilla itseämme vaikka kuolemaamme saakka! [...] [M]eistä on tullut oman mieleemme pakolaisia... minuuden maahanmuuttajia”. (HM, 141—142.) Tosin se, mitä kukakin pitää oleellisina, riippuu myös näkökulmasta: Ifsanasta Hermannin puhe sanoista ja asioiden kiinnostavuudesta on ”tyhjän jauhamista”, menoa kohti epäolennaiseen.

Myös *Hiljaisuuden mestarin* fyysinen miljöö viestii ärsykkeiden täyttämästä maailmasta, jossa huomio herpaantuu jatkuvasti epäoleellisiin asioihin. Moniäänisessä maailmassa on vaikea keskittyä. Huoltoasema-marketti Zucker Café täyttyy asiakkaiden ja henkilökunnan äänistä. Kahvilassa istuessaan Hermannin huomio kiinnittyy niin Ifsanan puheeseen, kaiuttimista kuuluvaan musiikkiin, lähellä istuvan lapsen silmälappuun, toisen asiakkaan teen hautumisaikaan kuin heidän ohitse jatkuvasti kävelevään siivoojaan. Erityisen paljon häntä ahdistavat ruoanmurusilla sotketut juorulehdet ja huonosti täytetyt ristikot: ”Oikea värien verilöyly... niitä lojui siellä täällä summamutikkaisina läpsyköinä, eri pöydillä, aina yhtä saastaisina sekä päältä että sisältä [...]”. (HM, 32.) Oneilien asunnossa taas tukalan kuuma ilma vaivaa Kaspiania ja Lennartia. Sadettimesta kuuluvaan ääneen kiinnitetään huomiota useasti, lähipuistossa leikkivien lasten äänet kantautuvat asuntoon, huoneeseen lentää suuri kärpänen, pesukone jyskyttää:

Kaspian Brenner on pannut nyt merkille sadettimen ja lasten äänten lisäksi myös kolmannen alati läsnä olleen taajuuden: WC:ssä sijaitseva päältä täytettävä pesukone jyskyttää paraikaa epämiellyttävän määrätietoisella lotinalla pussilakanoita ja tyynyjä, jotka olivat aina hiessä tai yrjössä. Koneen ääni ei ole epämiellyttävä *per se* eikä häiritsevä mutta Brenner huomaa sydämensä sykkeen mukautuvan raskaan pyykin jytkykseen mikäli hän edes vahingossa kiinnittää siihen huomiota neljä sekuntia pidempään. (HM, 92.)

Olellaisen ja epäolellaisen rajan pohtimisesta aiheutuu Hermannille paljon päänvaivaa. Istuessaan Ifsanan kanssa huoltoasema-marketin pöydässä hän alkaa tarkkailla aterioidaan jonottavia ihmisiä. Niinkin yksinkertainen asia kuin jono alkaa näyttäytyä monimutkaisempana kuin aikaisemmin. Jonon sisimmän olemuksen ajattelemisen vie Hermannin umpikujaan: hän alkaa epäillä näkevänsä jotain syvällisempää siellä, missä sitä ei ole: ”[H]än säntäilee sumuisessa labyrintissa, tai hän kuvittelee kenties näkevänsä asian *an sich* (tässä tapauksessa jonon), vaikka tekee koko jutusta aivan liian mutkikasta, kaartelee sen ympärillä, ei pääse ikinä ytimeen [...]”. (HM, 171.) Herman myös kertoo Ifsanalle kärsivänsä toisinaan selittämättömästä levottomuudesta, jota aiheuttavat tietyt sanaparit. Hän saattaa alkaa ajatella jotain ennen päivänselvänä pitämänsä sanaparia tai lausetta, joka yhtäkkiä alkaa näyttäytyä monimutkaisena, sekavana ja hämmentävänä. Hermannin tulkinnan mukaan tämä muutos johtuu siitä, ettei hän ole ennen ollut tarpeeksi läsnä ajattellessaan asiaa. ”[J]okapäiväisyys oli huijannut minua ohittamaan sen, en ollut koskaan pysähtynyt ajattelemaan sitä.” (HM, 197.)

Herman muistelee Matias-enoaan, joka matkusti 70-luvulla Amsterdamiin osallistuakseen ensimmäiselle Subway-esimieskoulutusleirille. Parikymppinen Matias-eno oli innostunut Yrjö Kallisesta, Yogi Bhajanista ja kundaliinijoogasta, jonka filosofiaan kuuluu näkemys, jonka mukaan elämä koostuu kolmesta erilaisesta syklistä. ”Tietoisuuden muutoksen ja kehityksen sykli” näkyy ihmisen elämässä aina seitsemän vuoden välein. Siispä 21-vuotiaana nähdessään Subwayn rekrytointimainoksen Matias uskoi sen olevan merkki jostain suuremmasta. Leiriltä hän ajatteli löytävänsä jotain merkityksellistä: sinne osallistuminen tuntui suorastaan kohtalolta. Leipien täyttämiseenkin liittyi kolmen sykli: kolme kurkkua, kolme tomaattia, kolme lihasiivua. Koulutuspaikkaan päästyään hän sai maistaa elämänsä ensimmäistä Subway-patonkia, mutta joutuikin pettymään: ”Kuinka merkityksettömän ei-syvällisen *arkista* se kaikki olikin.” (HM, 287.) Ylipäätään koko leiri oli kaikkea muuta, mitä Matias siltä odotti. Merkityksellisenä pidetyn asian takaa ei paljastukaan mitään syvyyttä, ei mitään merkitystä.

T:n ja talonmiehen lisäksi myös Herman kohtaa oman kuolemansa teoksen loppupuolella. Ulkopuolinen kaikkietävä kertoja kertoo §B-kappaleessa Frank Sinatran My Way -kappaleesta, sen alkuperästä ja siihen liittyvistä karaokemurhista. Zucker Cafésta lähdettyään Herman menee suosikkiravintolaansa Va Beneen, ja päättää laulaa karaokessa juuri kyseisen kappaleen tietämättömänä sen verisestä historiasta. Herman tulee ammutuksi Va Benen karaokelavalla ja liittyy T:n seuraan ”välitilaan.” Tulkitessaan Sinatran klassikkokappaletta Herman kokee olevansa erityisessä tilassa: hän tuntee olevansa yhtäaikaisesti sekä poissa että läsnä. Viimeisinä hetkinään hän ajattelee Matias-enon sanoja: ”Mutta olla todella läsnä: katsoa, kuunnella ja tuntea, on yksi kaikkein merkittävimmistä asioista joita voimme tehdä, Herman [...]”. (HM, 336.) Enon puheista Herman on saanutkin alun perin idean YouTube-kanavalleen. Kun keskittyy katsomaan, kuuntelemaan ja tuntemaan, sitä huomaa kuinka poissaolevia olemme kaiken aikaa.

5 HILJAISUUS JA YKSINÄISYYS YHTEYKSINÄ VÄLILLÄMME

Hiljaisuuden mestarissa hiljaisuus ja yksinäisyys näyttäytyvät sekä yhdistävinä että erottavina kokemuksina. Koska yksinäisyys on henkilökohtainen kokemus, sille on vaikeaa luoda tyhjentävää määritelmää. On kuitenkin lohduttavaa, ettemme ole yksinäisyydessämme yksin: vaikka tunnemme itsemme yksinäisiksi, myös muut ympärillämme saattavat tuntea niin omalla tavallaan. Oma yksinäisyys koetaan erityisenä. Tähän erityisyyteen sisältyy tunne siitä, että koemme olevamme niin ulkopuolisia ja erilaisia, ettei kukaan ymmärrä meitä — vaikka tosi asiassa useat tuntevat olonsa yksinäiseksi enemmän tai vähemmän jossain kohtaa elämäänsä.

Kaspian pohtii tätä yksinäisyyteen liittyvää ajatusta erilaisuudesta. Lennartin tulkitseminen yksinäiseksi ihmiseksi sekä T.:n levyhyllöyn katsominen saa Kaspianin muistelemaan nuoruuttaan 80-luvulla. Tuolloin pinnalla olivat The Smithsin ja Joy Divisionin kaltaiset yhtyeet, joihin kuului melankolisuus, kolea äänimaailma ja lyriikat yksinäisyydestä. Kaspianin mielestä yksinäisyyden ihannoiti ja romantisoiti tuntui tuolloin olleen pääasiallinen syy kuunnella ja fanittaa edellä mainittuja yhtyeitä. Hänelle todellinen yksinäisyys on jaettua yksinäisyyttä: ”Ihmiset, jotka luulevat olevansa yksin, ovat nimenomaan niitä jotka eivät ole yksin.” (HM, 164.) Sekä joukkotapahtumassa massan keskellä että yksin omassa huoneessaan voi kokea samanaikaisesti erillisyytensä korostuvan ja tuntea kuuluvansa ”yhteen samanmielisten joukkoon, sakkiin, joka on usvaisen ylpeä omasta yksinäisyydestään.” (HM, 165.) Tällainen yksinäisyyden korostuminen näkyy erityisesti teini-ikäisissä, mikä saa Kaspianin lähinnä huvittuneeksi. Hänen mielestään itsensä tunteminen erityiseksi ja poikkeavaksi liittyy siihen, ettei vain halua myöntää itselleen olevansa aivan samanlainen kuin kaikki muutkin.

Hiljaisuuden mestarissa hiljaisuuteen suhtaudutaan usein negatiivisesti. Se voi kääntyä itseään vastaan, omien ajatusten vainoharhaiseksi kyseenalaistamiseksi, pohtii Herman. Erityisesti vuorovaikutustilanteissa hiljaiset hetket koetaan ahdistavina, piinaavina ja epämiellyttävinä. T. muistelee terapiakäyntejään, joiden hiljaiset tauot hän pyrki epätoivoisesti täyttämään. Sama ongelma vaivaa myös Hermannia ja Ifsanaa heidän tapaamisensa aikana: ”Hän ryki. Seurasi ihan liian pitkä ja sosiaalisesti vaivaannuttava

tauko, joka sai Ifsanan kulmakarvat hitaasti hivuttautumaan ylös, uskomattoman korkealle [...]”. (HM, 181—182.)

Hermannin mielestä hiljaisuus ja yksinäisyys ovat ainoita yhteyksiä ihmisten välillä. Kun hänen edesmennyt Matias-enonsa osallistui parikymppisenä Subwayn koulutusleirille, osallistujat olivat kotoisin eri maista eikä yhteistä kieltä juurikaan ollut. Se ei kuitenkaan ollut este yhteisöllisyyden ja yhteenkuuluvuuden tunteille, vaan pikemminkin lisäsi niitä. Herman kokee tunteneensa enoan kohtaan ”eräänlaista sanatonta syvyyksien yhteisymmärrystä”. Sanoja ei tarvita ymmärtämiseen, sillä hiljaisuus on yhteyden perusta.

Ajaessaan tapaamaan Ifsana Hyeä Herman muistelee muutaman vuoden takaista Kreikan matkaansa. Tuolloin hän tapasi Nasquito-nimisen miehen, joka sittemmin alkoi välittämään Hermannille MDPV-huumetta. Herman ja Nasquito viettivät illan hotellissa metamfetamiinin ja alkoholin vaikutuksen alaisina. He puhuivat taukoamatta niin kauan, että sanat alkoivat kadottaa merkityksensä, vain ”puhe itsessään oli tärkeää” (HM, 73.), koska vain sillä tavoin he kokivat pysyvänsä kasassa. Yhtäkkiä sanoja ei ollutkaan enää jäljellä, mikä sai tunnelman muuttumaan erityiseksi:

Ja jossain vaiheessa, uskomatonta kyllä, taukoamaton puhe muuttui hiljaisuudeksi, he olivat ylittäneet rajan, väsyttäneet äänen, ja se oli yhtä aikaa sekä kamalaa että mielenkiintoista... lankesi sellainen hiljaisuus, että he saattoivat miltei kuulla toistensa ajatukset, hiljaisuus maailman alussa, ennen tuulta... (HM, 74.)

Myös T:n ja Aunun välillä on huomattavissa samankaltainen sanaton yhteys, joka näkyy esimerkiksi äidiltä pojalle periytyneessä syömishäiriökäyttäytymisessä. Aunu ei yrittänyt tyypillisen syömishäiriöisen tavoin piilotella sairauttaan, mutta pyrki hienovaraisesti välttämään sen joutumista puheenaiheeksi. Vähitellen T. on omaksunut äidiltään häiriintyneet ruokailutottumukset, ja T:n aikuisiällä he jakavat yhteiset ahmimishetket: ”Ja sitten sitä istuttiin, T. ja hänen äitinsä pöydän ääressä vastatusten, ja mätettiin ruokaa naamaan kuin ylensyönti voisi lopettaa kaikki maailman metsäpalot.” (HM, 16—17.) Naapureiden viileän suhtautumisenkin T. ja Aunu jakoivat ”tietyllä surumielisellä,

sanattomalla yhteisymmärryksellä.” (HM, 118.) Oneilien luona ei käynyt koskaan vieraita, ja naapurit tuntuivat säälivän ja vierastavan syömishäiriöistä äitiä, epävakaata isää sekä näiden epäsosiaalista lasta. T. kokee naapureiden suhtautuneen koko Oneilien perheeseen ”eräänlaisella heimoyhteisöstä karkoittamisen mentaliteetilla”. (HM, 117.)

Kuka sitten on itse ”hiljaisuuden mestari”? Kuolema on alati läsnä romaanissa ja sen voidaan tulkita liittyvän teoksen nimeen. *Hiljaisuuden mestarin* lopussa Herman ammutaan Va Benen karaokelavalle, ja hän siirtyy ”välitilaan” T:n seuraksi. T. puhuu hänelle kuoleman tuomasta helpotuksesta ja ymmärryksestä. Elämässä ihmiset eivät lakkaa puhumasta, sanat etäännyttävät ihmiset toisistaan eikä merkitys lakkaa pakenemasta. Kuolemassa emme tarvitse enää sanoja. Kuoleman jälkeen tulee lopullinen hiljaisuus ja vapaus sanojen aiheuttamasta epätoivosta, jatkuvasta pyrkimyksestä kohti ymmärrystä:

Ja kaikki vain puhuvat, hölisevät, poliisit, ambulanssiväki, ja jossain vaiheessa varmaan lehdistökin... ja tulevat puhumaan ja spekuloimaan niin kuin kaikki tulevat puhumaan ja spekuloimaan hamaan loppuun asti, puhua pälisevät ja etäännyttävät toisistaan, kompastelevat omiin päätelmiinsä ja ihastuvat aivoihinsa ja narratiiviansa hienojakoisuuksiin. [...] [H]uomaatko: rauha, kuinka vaitonaista, ei edes ei-ääntä vaan jotain sen takana, ja kuinka me nyt katsomme tätä kaikkea ja ymmärrämme, korkealla, kaikkialla, poissa... Me pääsemme viimein lähtemään eikä sanoja tarvita enää koskaan. (HM, 357—358.)

6 PÄÄTÄNTÖ

Kandidaatintutkielmani tarkasteli Miki Liukkosen romaania *Hiljaisuuden mestari*. Analysoin sitä, mistä henkilöhahmojen kommunikaatiovaikeudet johtuvat ja miksi teos vaikuttaa suhtautuvan skeptisesti sanojen toimivuuteen toisten ymmärtämisessä. Muita hedelmällisiä analyysin kohteita teoksessa mielestäni voisivat olla sen intertekstuaaliset viittaukset, kertojan, lajin ja genren tutkiminen sekä teoksen suhde sattumaan ja eksistentialismiin.

Tutkimukseni teoreettinen pohja oli jälkistrukturalistisessa kirjallisuudentutkimuksessa, jonka mukaan koko kielijärjestelmä perustuu mielivaltaisuuteen. Kielelliset merkit saavat merkityksensä siitä, että ne eroavat enemmän tai vähemmän toisesta merkistä. Koska jälkistrukturalismin mukaan voimme jatkaa tätä erontekoprosessia loputtomiin, emme mitenkään pysty saavuttamaan sanojen lopullista merkitystä.

Merkkejä voidaan toistaa uudelleen, koska ne toimivat ilman referentin, oletetun vastaanottajan ja merkin tuottajan läsnäoloa. Merkkien toistaminen on kuitenkin aina toisin toistamista, mikä tarkoittaa merkityksen hajaantumista. Intersubjektiiivisuus viittaa siihen, miten jokainen yksilö tulkitsee samojakin merkkejä aina omalla tavallaan. Mahdollisuus toistaa merkkejä lukemattomassa määrässä eri konteksteja romuttaa myös idean yhtenäisestä identiteetistä. Käyttäessämme kieltä ajattelun välineenä toistamme asiayhteyksiä, jossa tämän hetken minämme ei ole enää läsnä.

Hiljaisuuden mestarissa ongelmat kommunikaatiossa alkavat, kun subjektiivisia tunteita pitäisi alkaa pukemaan sanoiksi. Tunteet ovat aina henkilökohtaisia eikä niitä osaa aina itsekään tunnistaa. Emme kykene ilmaisemaan itseämme toivovammallamme tavalla. Niissäkin tapauksissa, kun tunteensa onnistuu sanallistamaan, muut eivät ymmärrä viestiamme niin kuin sen tarkoitimme. Jokainen merkin toistokerta ja tulkinta on aina erilainen, jolloin koko merkitys hajaantuu. Kyvyttömyys sanallistaa tunteitaan aiheuttaa varsinkin T:n henkilöhahmossa väärinymmärretyksi tulemisen pelon.

Myös itse sanoja pidetään harhaanjohtavina, avuttomina ja kykenemättöminä ilmaisemaan haluamaansa. Vaikka tietyille tunteelle löytyisi useita kymmeniä erilaisia ilmauksia, mikään niistä ei tunnu riittävältä. Haettavat sanat jäävät ”kielen päälle”, jolloin merkitys pääsee karkuun. Hermannin mukaan merkitys pakenee, sillä ihmiset eivät osaa olla läsnä ja keskittyä olennaiseen. Jahtaamme pakonomaisesti merkitystä asioista, joiden takaa ei lopulta paljastu mitään.

Hiljaisuuden mestarin henkilöhaamojen suhde sekä itseensä että toisiinsa jää etäiseksi. Vuorovaikutustilanteita luonnehtii aina poissaolo: emme kykene keskittymään muiden puheisiin, sillä olemme liian kiireisiä tuomaan esille omia ajatuksiamme ja kilpailemaan siitä, kuka löytää parhaat sanat. Esiinnymme erilaisten roolien ja naamioiden kautta kaiken aikaa sekä itsellemme että muille. Emme ymmärrä toisiamme, sillä sanat jäävät muuriksi välillemme.

Hiljaisuuden mestari näkee yksinäisyyden ja hiljaisuuden sekä yhdistävinä että erottavina asioina. Vaikka yksinäisyyden tunne on aina subjektiivinen, voi saada lohtua tiedosta, että myös monet muut kokevat itsensä yksinäiseksi omalla tavallaan. Hiljaisuus taas liitetään levottomuuteen ja ahdistukseen, toisaalta rauhaan. Hiljaisuutta voidaan pitää erityisenä tilana, ja sanattomuus tai yhteisen kielen puute voidaan kokea yhteyttä lisäävänä asiana. Kuolemassa pääsemme vapaaksi ymmärretyksi tulemisen tarpeesta ja sanojen aiheuttamasta taakasta.

LÄHTEET

Primaarilähde

Liukkonen, Miki 2019. *Hiljaisuuden mestari* [=HM]. Helsinki: WSOY.

Sekundaarilähteet

Eagleton, Terry 1997 (1983). Strukturalismi ja semiotiikka. Suom. Raija Koli. Teoksessa *Kirjallisuusteoria. Johdatus. (Literary Theory. An Introduction, 1996.)* Tampere: Vastapaino. 123—124.

Eagleton, Terry 1997 (1983). Jälkistrukturalismi. Suom. Marjo Kylmänen. Teoksessa *Kirjallisuusteoria. Johdatus. (Literary Theory. An Introduction, 1996.)* Tampere: Vastapaino. 159, 162—163.

Hosiaislouma, Yrjö 2003. *Kirjallisuuden sanakirja*. Helsinki: WSOY. 730—731.

Huttunen, Matti 2018. Itsensä epätodelliseksi ja vieraaksi tunteminen (depersonalisaatio). Duodecim Terveyskirjasto 30.11.2018. <https://www.terveyskirjasto.fi/dlk00359> (5.12.2020)

Kaarto, Tomi 2014 (2001). Romanttinen tekijäkäsitys, tekijän kuolema ja kirjailijafunktio. Teoksessa Alanko-Kahiluoto, Outi & Tiina Käkelä-Puumala (toim.). *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 166—169.

Keskinen, Mikko 2014 (2001). Teksti ja konteksti. Teoksessa Alanko-Kahiluoto, Outi & Tiina Käkelä-Puumala (toim.). *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 105—106.

Koskela, Lasse & Lea Rojola 1997. *Lukijan ABC-kirja. Johdatus kirjallisuuden nykyteorioihin ja kirjallisuudentutkimuksen suuntauksiin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 72—80.

Junttila, Niina, Johanna Jyrkkä & Tommi Tolmunen 2016. Lääkkeitä yksinäisyyteen. *Sic!* 2/2016. https://sic.fimea.fi/arkisto/2016/2_2016/psyyyke-ja-laake/laakkeita-yksinaisyyteen (29.1.2021)

Junttila, Niina 2018. *Kaiken keskellä yksin. Aikuisten yksinäisyydestä*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi. 11, 16, 21.